

İLİSU, AĞÇAY VƏ SARİBAŞ KƏNDLƏRİNDƏ YENİ TƏDQIQATLAR

Bədircahan MƏMMƏDOVA,

*AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun
Antik dövr arxeologiyası şöbəsinin elmi işçisi,
bcahan@gmail.com*

AÇAR SÖZLƏR: *İlisu, Ağçay, Sarıbaş, abidə, arxeologiya, mezolit, skiflər.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Илису, Агчай, Сарыбаш, памятник, археология, мезолит, скифы.*

KEYWORDS: *Ilisu, Aghchay, Saribash, monument, archeology, Mesolith, Scythians.*

Aktuallığı. Şimaldan Rusiya, şimal-qərbdən Zaqatala, qərbdən Gürcüstan, cənubdan Yevlax və Samux, şərqdən Şəki rayonu ilə həmsərhəd olan Azərbaycan Respublikasının Qax rayonunun İlisu, Ağçay və Sarıbaş kəndləri bəşər tarixinin bütün dövrlərinə aid tarixi-arxeoloji abidələrlə zəngindir.

Müasir dövrümüzədək qeyd edilən kəndlərdə bir sıra tədqiqatlar aparılsa da, yeni tapıntılar mövcud qənaətlərə yenidən nəzər salmağı tələb edir.

İşlənilmə dərəcəsi. Qax rayonunun İlisu, Ağçay və Sarıbaş kəndlərinin tarixi, arxeologiyası və epigrafiyası ötən əsrin və müasir dövrün bir sıra tarixi, filoloji, arxeoloji və d. tədqiqatlarında araşdırılmışdır.

Elmi yeniliyi. Məqalədə İlisu, Ağçay və Sarıbaş kəndlərinin adlarının mənasına bir daha nəzər salınmış, yeni fikirlər əlavə edilmişdir.

İlisu kəndində (Kəndtala qədim yaşayış yeri) yerli sakinin 2018-ci ildə aşkarladığı qaya parçası (qənaətimizə əsasən, başdaşı) ilk dəfə olaraq məqalədə tədqiqata cəlb edilmiş, tarixi dövrü müəyyənləşdirilmişdir (Mezolit - Orta Daş dövrü; 15 000 il əvvəl). Həmçinin İlisu kəndindəki Qaradolaq məhəlləsinin adının digər tarixi Azərbaycan bölgə əhalisi – (Qarabağ; Naxçıvan MR; İrəvan) ilə eyniadlı etnik mənşəyə malik olması mövcud tədqiqatlara və müəllifin qənaətinə əsasən qeyd edilmişdir.

“Qafqaz qaş səhləbi” və ya “Xarı bülbül” çiçəyinin İlisu kəndinin Qarabulaq, Ağtala, Orta Köne yaşayış məskənlərində yayıldığı faktı da müəllif tərəfindən qədim türk tayfalarının yerdəyişmə prosesi ilə izah edilmişdir.

Ağçay kəndində olan abidələrin (Oğuz qəbirləri, “Oğlan qala, qız qala” mağaraları) ölçülərini qeyd edən müəllif kəndin tanınmış şəxsiyyətləri (İsmayıl Qullari, Setav bəyin nəticəsi Nüşabə) barədə məlumatları ilk dəfə təqdim etmiş, kənddəki şəxs adlarında tolerantlıq fikrinin qorunduğunu bildirmişdir.

Sarıbaş kəndində tapılmış arxeoloji tapıntılar (Ulu baldırğan talasında divar daşı, Qax Tarix

Diyarşünaslıq Muzeyində qorunan ilk orta əsrlərə aid saxsı bardaq) barədə ilk dəfə məlumat verən müəllif yerli əhalinin sufi tərifi – Nəqşbəndiyyəyə (XIV əsr) etiqad etdiyini bildirmişdir.

Praktiki əhəmiyyəti. Məqalə tarixçilər, arxeoloqlar və şimal-qərbi Azərbaycan regionu ilə maraqlananlar üçün əhəmiyyət kəsb edir.

Qax rayonu mərkəzindən 12 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 1585 m yüksəklikdə yerləşən İlisu kəndi zəngin təbii ehtiyatlara malikdir. Tədqiqatlara əsasən, kəndin dağ süxurları Yura (Mezozoy erasının II dövrü - 201 milyon il əvvəl) və təbaşir (Mezozoy erasının III dövrü - 145 milyon il əvvəl) dövrlərinə aid edilmiş, Kürmükçay dərəsində uran, Hamamçayın yuxarı axarlarında təbii qaz yataqlarının olduğu müəyyən edilmişdir [1, s.179, 181].

Kürmükçay və Hamamçay çaylarının birləşdiyi yerdə yerləşən, sərt iqlimli bu kənd ilə eyniadlı (İlisu) məntəqələr hazırda Türkiyə Cümhuriyyətinin vilayətlərində – Aksaray (Güzelyurt), Amasya (Göynüççek) və Mersindədir (Gülnar). Alimlər (professor Səyyarə Mollazadə və professor Yəhya Kərimov) “İlisu” sözünün “yuxarıdan aşağı enən çay” mənasını ifadə etdiyini bildirmişlər.

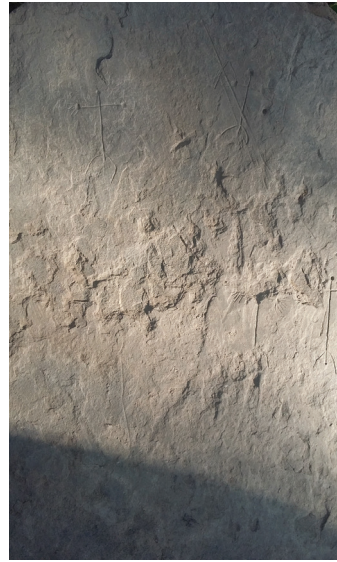
İlisu kəndinin qədim yaşayış ərazisi olan Kəndtalada yerli sakinin 2018-ci ildə aşkarladığı qaya parçası (qənaətimizə əsasən, başdaşı) son illərin nadir və maraqlı tapıntısı kimi diqqəti cəlb edir (şəkil 1). Hazırda İlisu kəndinin imamı Elman Xəlilovun evinin həyətinə qorunan bu qaya parçasının aşkarlandığı sıx meşəlikdən ibarət ərazidə buna bənzər çoxsaylı tapıntıların olduğu tərəfimizdən müşahidə edilmişdir.

Uzunluğu 80-85 sm, eni 30 sm, hündürlüyü 11 sm olan bu qaya parçası üzərində gözəçarpan insanabənzər 4 təsvir vardır. Hər iki əllərini yana açmış, üç ayağı aralı formada olan insanabənzər təsvirlərdə (uzunluğu: 60-70 sm) əl barmaqları (4 və ya 6 barmaq) aydın sezilir. Bu qəbir daşındakı bir əlində dartılmış yay, digər əlində isə ox tutmuş insanabənzər varlıqlar yerli əhalinin ovçuluq məşğuliyyətini büruzə verir.

Bu tapıntıya bənzər qaya parçaları Naxçıvan MR-in Gəmiqaya, Abşeronun Dübəndi, Qobustan abidələrində aşkar edilmişdir. Arxeoloji tədqiqatlara əsasən, iki kəşişən xətlə yaradılan insanabənzər təsvirlər həm dünyanın yaranmasının əsasında duran dörd ünsürü (od, su, hava, torpaq), həm ilin 4 fəslini (bahar, yay, payız, qış), həm də həyatın sonunu ifadə edir [2, s.95].

Şəkil 1. 2018-ci ildə İlisu kəndi yaxınlığındakı Kəndtala yaşayış məskənindən aşkarlanan qaya parçası (qəbir daşı) və fraqmenti.

Tərəfimizdən tədqiqata cəlb edilən bu qaya parçasını Mezolit dövrünə (Orta Daş dövrü adlandırılan bu dövrün təyinatı regionlara əsasən, fərqlidir. Yaxın Şərqdə belə abidələrin yaşı 15 min il əvvəldir) aid etmək mümkündür. Məhz bu dövrdə daş alətlər, mikrolitlər, obsidian daşından ülgüç, sümükdən ov ucluqları düzəltmə, ovçuluq geniş yayılmış, Yer kürəsində buzlaşma dövrü bitərək insanlar üçün əlverişli yaşayış mühiti, heyvan və bitki aləmi formalaşmışdır [2, s.95].

Ruhlar aləminə inanan mezolit dövrü insanları ilk piktoqrafik nümunələr (işarələr və ya təsvirlərlə obyektə həkk etmə) yaratmış və köç edərək şimal ölkələrinə (Şotlandiya, Baltikyanı, Şimal Buzlu okeanı sahilləri) doğru yönəlmişlər [3, s.256].

Qaya parçasının aşkarlandığı Kəndtala ərazisində həm də ərəb yazıları olan qəbirlər və müəyyən qədim tikili qalıqları (yerli sakinlərin söylədiyinə görə, qədim ibadət yeri) vardır.

Beləliklə, Kəndtala yaşayış yerinin tarixi yaşının Bakı şəhərindən 55 km aralıda, Qaradağ rayonunun Qobustan qəsəbəsində yerləşən ilkin insan məskəni - Qobustan abidələri ilə həmyaşid olduğunu, yəni Mezolit (Orta Daş dövrü, 15 000 il əvvəl) dövründən başladığı və sonrakı tarixi mərhələlərdə davam etdiyini söyləyə bilərik.

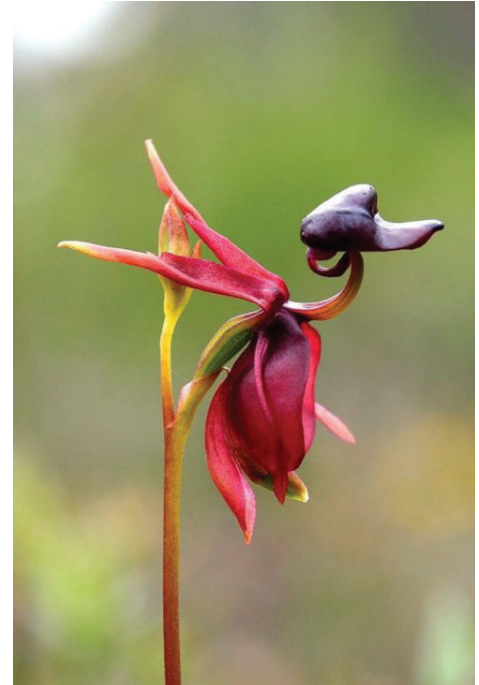
Qaradolaq elatı ilə əlaqədar aşağıda təqdim etdiyimiz yeni məlumat İlisu kəndinin tarixi-etnoqrafik tədqiqatlarını zənginləşdirməyə yardım edəcəkdir.

Məlumdur ki, İlisu kəndində məşhur məhəllələrdən biri də kəndin yuxarı hissəsindəki Qaradolaq məhəlləsidir. Tarixi məlumatlara əsasən, məşhur Kəngərli bəyinin Ustacılı tayfasına mənsub olan Qaradolaqlar Səfəvilər dövlətinin (1501 - 1736) yüksək təbəqəli tayfa ayanları qismində süvari ordusunda hərbi xidmət etmiş, qollarına fərqlənmə nişanı kimi “bəlgə” adlanan qol sarığı, qara rəngli dolaq bağlamışlar.

Xocavənd rayonu yaxınlığındakı Kuropatkin ərazisində, Ağcabədi rayonundakı Qaradolaq kəndində, Naxçıvan MR-in Şərur düzünün Araz boyu maili düzəngahında, İrəvan ərazisindəki Zəngibasar rayonunun Çobankərə kəndində və Qax rayonunun İlisu kəndində məskunlaşan, əsasən maldarlıqla məşğul olan, türkdilli tayfa ittifaqı olan Qaradolaqların Roma və Bizansla əlaqələri də tədqiqatlarla sübut edilmişdir [4, s.6].

İlisu kəndinin Qarabulaq, Ağtala, Orta Kənə yaşayış məskənlərində bitən, xalq arasında “Xarı bülbül”, elmi ədəbiyyatda isə “Qafqaz qaş səhləbi” adlandırılan, İlisu Dövlət Təbiət Qoruğunun təcrübəli əməkdaşı, ekoloq Azərçin Muradovun “bülbul çiçək” adlandırdığı çiçək kəndin təbiətini zənginləşdirir (şəkil 2). Qədim türk tayfalarının yerdəyişmə prosesi nəticəsində bu çiçək də Azərbaycanın bioloji müxtəlifliyini büruzə verir.

İlisu kəndindəki “Səngər yeri”, Sumuqqala, Uludağ dağı ərazisindəki yaşayış yerləri, Tovlatala məhəlləsindəki İlisu sultanlarının məzarları, həmçinin bir sıra qəbiristanlıqlarda (Bucaq məhəlləsindəki “Obalar”, Ulu

Şəkil 2. “Qafqaz qaş səhləbi” və ya “Xarı bülbül” çiçəyi.

məscid ətrafında, Qaradolaq məhəlləsindəki “Füzuli bağı”, İlisu məktəbi yaxınlığında) kəşfiyyat səciyyəli arxeoloji, etnoqrafik müşahidələr aparılsa da, arxeoloji qazıntıların aparılmasına böyük zərurət vardır.

Ağçay kəndi Qax rayonu mərkəzindən 9 km uzaqlıqda, Üçtəpə ərazisindən başlayaraq, Qaradağ, Xəznə, Qaltaq, Ağcaqayın, Musa yaylağı, Əltürgən (Ertürkan) dağının arxa tərəfindən başlayan Ağçay çayı (Ağçay dərəsinin uzunluğu 17 km; çayın uzunluğu 11 km, sahəsi 46 kv km, hövzənin orta yüksəkliyi 1990 m) sahilində yerləşir.

Kəndin adı tədqiqatlara əsasən, hidronimik oronimdir və “içməli su” mənasını bildirir [5, s.57].

Ağçay kəndində qeydiyyatla alınmış abidələrdən biri arxeoloji baxımdan maraq yaradan Oğlan qala, qız qala mağaralarıdır (hündürlüyü 25-40 m). Müdafiə tipli bu abidədən yerli sakinlər sığınacaq məqsədilə istifadə etmişlər.

Ağçay dərəsinin Xəznə dağı (hündürlüyü 2000 m, ən yüksək zirvəsi Dünyadik, şəkil 3), Qax, Şəki, Yevlax və Samux rayonlarını əhatə edən Axarbarax dağ silsiləsi (hündürlüyü 500 metrədən artıq) və yaxınlığındakı kəndlərdən (Xırsa, Kiçik və Böyük Dəhnə, Suçma və d.) tapılmış arxeoloji materiallar ərazidə qədim yaşayış məskənlərinin olduğunu sübut edir və turizm layihələri üçün maraqlıdır.

2011-ci ildə Dağıstanın Mahaçqala şəhərində çap edilmiş “XII-XIX əsrlərdə İlisu və dağ mahalı” [6] adlı kitabın “İlisu sultanlığının Ağçay kəndində bir kitabın köçürülməsi” bölməsində İsmayıl Qullarının adı və təxəllüsü qeyd edilmişdir.

İsmayıl Qullari 1809-cu ildə Ağçay kəndindəki Hacı Şəmsəddin məscidində zəvvar Hacı Əbdəllah Əfəndi Nuxəvinin tələbəsi qismində təhsil alaraq xəttatlığa yiyələnmiş və qeyd edilən

Şəkil 3. Qax rayonu, Ağçay kəndi, Xəznə dağının Dünyadik zirvəsi. Fotoqraf: Namiq Mantaşov

kitabın üzünü nəsx xətti ilə köçürmüşdür. Tədqiqatçı A.Albanvi İsmayıl Qullarının etnik kimliyini araşdıraraq, Cənubi Dağıstanın Dərbənd şəhərində və Qusar rayonunda Qullar adlı kəndlərin olduğunu bildirmişdir [7].

Qənaətimizə əsasən, Balakən rayonunun Qullar kəndində dünyaya gəlmiş İsmayıl Qullari təhsil almaq məqsədilə Qax rayonunun Ağçay kəndinə gəlmiş və özünün də qeydinə əsaslanaraq, doğma kəndinin adını təxəllüs kimi qəbul etmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində Ağçay kəndində vəba xəstəliyi ucbatından çox sayda sakin vəfat etmiş, digər dağ mahalları sakinləri bu əraziyə köçürülmüşdür. İlisu sultanı Əhmədخان (1805-1830) general Rtişevə (1754-1835) məktubunda bu faktı belə qeyd edir: “Dörd kəndimizdə - Muslax, Sekut, Ağçay və Qaxbaşda vəba qeydə alınıb” [8].

Ağçay kəndində tolerantlıq ənənələrinə riayət

olunduğu həm də yerli sakinlərin adlarında (Misidik, Huripəri, Ruqiyət, Qazımühəmməd, Pəri, Umaxan və d.) müşahidə olunmaqdadır. Müasir dövrümüzdə bu kənddə etnik türklər - muğallar, ləzgilər, saxurlar, avarlar yaşayırlar.

Tədqiqatçı İ.Lineviçin fikrincə, Ağçayda 9 bəy ailəsi yaşamışdır. Hacığa İlisulunun nəslindən olan bu ailələr “Nəcəfuşağı” soyadı daşımış və İlisu sultanlığının Almalı, Şıxlar, Baxtala məskənlərində torpaq sahələrinə malik olmuşlar. Bu nəslin təməlini qoyan Nəcəf bəyin nəsil davamçıları - oğlu Məhəmməd, daha sonralar isə - Kiçi xan, İbax, Paşa bəy, Ziyad adlı şəxsiyyətlər olmuşlar [8].

Əpiqraf alim, akademik Məşədixanım Nemətin tədqiqatlarında (qəbir daşındakı yazıya əsasən, vəfat tarixi hicri 1322 = 1904-05 il) adı keçən Nüşabə xanım “zəvvar ... bəyin qızının nəticəsi” kimi qeyd olunsada, sonrakı tədqiqatlar sayəsində bu xanımın XIX əsrin sonunda Ağçay kəndindəki 10 taqar (taqar – torpaqla əlaqədar ölçü vahidi) biçin sahəsi sahibi, yerli bəy ailələlərinin rəhbəri, imkanlı şəxs Setavbəyin nəticəsi olduğu müəyyən edilmişdir [8].

İlisu kəndindən 18 km şimal-qərbdə, Kürmükçayın yuxarı səthində, dəniz səviyyəsindən 1800 m yüksəklikdə yerləşən Sarıbaş kəndi zəngin təbiəti və qədim abidələri ilə maraq kəsb edir.

Türk tədqiqatçıların qənaətlərinə əsasən, “sarıbaş” sözünün mənası (“sarı”, “sari” türk sözləri olub, rəng mənasını bildirir) həm də “tərəf”, “istiqaət” deməkdir. Bu məzmununda “sarıbaş” sözü “başa tərəf”, “baş tərəf” anlamları ilə də uyğun gəlir. Türk xalqlarında “sarı başlı” ifadəsi ilə həm də igid, qəhrəman kəs nəzərdə tutulmuşdur [9, s.303]. Bu adla Şəki rayonu ərazisində Sarıqaya, Kəlbəcər rayonunda Sarıyer oronimləri işlənir [5, s.58-59]. Ukraynanın Kırım Muxtar Vilayətində eyniadlı kənd vardır.

Şəkil 4. Qax rayonunun Sarıbaş kəndində 2019-cu ildə bərpa və təmir edilmiş məscid

Qax rayonunun Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyində Sarıbaş kəndində aşkarlanmış saxsı qab – bardaq qorunur (QTDM 200; h – 30 sm; d – 5,5 sm). Təyinatımıza əsasən, bu tapıntı ilk orta əsrlər dövrünə aiddir.

Kəşfiyyət xarakterli tədqiqatımız zamanı Sarıbaş kəndindən 3-4 km aralıda, şimal-qərb istiqamətində olan Ges dərəsindəki “Ulu baldırğan” adlı talada (qədim yaşayış yerində) üzərində maral və ovçu təsvirləri olan divar daşı (ölçüsü: 50x30 sm) tapılmışdır. Bu tapıntı ərazidə vaxtilə abidənin və yaşayış yerinin olduğunu təsdiq edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Sarıbaşın günbatan tərəfində yerləşən “Qarsu” dağının adı çəkilir. Dastanda adı keçən Ağcaqala, Sürməli, Torpaqqala yaşayış məskənləri Sarıbaşdan 30-40 km aralıda olan Qanıq çayı ətrafındakı yer adlarıdır. Dastanda təsvir olunan yerli mətbəx mədəniyyəti, xalq təbabəti və digər adət-ənənələr (adqoydu və s.) müasir dövrümüzdə də yaşadırlar.

Dəniz səviyyəsindən 2500-3000 m yüksəklikdəki dağ yaylaqlarının mərkəzi hissəsində “Qaburlu arxac” adlı yaşayış məntəqəsi hazırda acınacaqlı vəziyyətdədir.

Monogen səciyyəli kənd olaraq Azərbaycan Milli Ensiklopediyasına daxil edilmiş bu kənddəki “Oğuz qəbirləri” (hər qəbrin uzunluğu - 2 m) və fədakar kənd sakinlərinin dəfn edildiyi “Şəhidlik” adlı qəbiristanlıqlar kəndin şərəfli tarixini büruzə verir.

1936-1938-ci illərin repressiya hadisələri dövründə Sarıbaş kəndində üstü yazılı abidələrin dağıdılması və kəndin görkəmli şəxslərinin məhv edilməsi tarixin acınacaqlı faktlarıdır.

Sarıbaş kəndindəki “Hacı Tapdıq” məscidi (XVI-XVII əsrlər) ilə əlaqədar tədqiqatlar, adından da göründüyü kimi, yerli əhalinin Azərbaycanın şimal-qərb regionunda məşhur olan sufi təriqətlərinə (Nəqşbəndiyyə şeyxi Hacı Tapdığın qəbri – Qax rayonunun Oncallı kəndindədir) ehtiram bəslədiyini ortaya qoyur. Qeyd etmək istərdik ki, 2019-cu ildə Sarıbaş kəndindəki məscid bərpa və təmir edilmişdir (şəkil 4).

Hündür ərazidə yerləşən bu kəndin maraqlı tarixi-arxeoloji abidələrini tədqiqata cəlb etmək zəruridir.

2012-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, Paleolit arxeoloji ekspedisiyası Ceyrançöl dəstəsinin rəhbəri Mənsur Mənsurovun başçılığı ilə İlisu, Sarıbaş, Ağçay, Ləkit - Kötüklü kəndlərində arxeoloji axtarış və kəşfiyyat işləri aparılmışdır. 2500 m yüksəklikdəki dolomit qaya zolaqlarından ibarət qayalarda olan mağara və zağaları aşkarlayaraq tədqiq edən arxeoloqların ehtimalına görə, bu qayaaltı qövsvari boşluqlarda ibtidai insanların yaşaması üçün münbit şərait olmuşdur.

Yerli əhalinin “skolotlar” (Herodotun fikrincə, e.ə. VII – e. III əsrində Avrasiyanın düzənlik və meşələrində, Qaradənizdən Sayan-Altaya qədər olan ərazidə həyat keçirən skiflər özlərini həm də “skolotlar” adlandırmış) və “Xorqaya” adlandırdığı belə mağara tipli ilkin insan məskənləri (450-500 min il əvvələ aid) [10] gələcəkdə ərazidə aparılacaq arxeoloji tədqiqatlar üçün maraqlı obyektlərdir.

Müxtəlif tarixi mərhələlərdə etnik qrup və xalqların qaynayıb qarışması nəticəsində formalaşan Qax rayon mərkəzindən şərqdə yerləşən - İlisu, Ağçay və Sarıbaş kəndləri gələcək turistik layihələr üçün maraqlı məkanlardır. Qeyd edilən kəndlərdə arxeoloji qazıntıların aparılması tariximizin yeni faktlarla zənginləşməsinə səbəb olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İlisu. Tərtibçi: Murtuzayev S.N. Bakı: Vətən, 2012.
2. Müseyibli N. Gəmiqaya. Bakı: Çarşıoğlu, 2004.
3. Мезолит и неолит Восточной Европы: хронология и культурное взаимодействие. Отв. Ред. Васильев С.А., Шумкин В.Я. Спб., ИИМК, 2012.
4. Məmmədov M. Qaradolaq elatı haqqında bilgilər // "Tərəkəmə" qəzeti, 28 fevral 2011.
5. Məmmədov N. Azərbaycanın yer adları (oronimiya). Bakı: ADN, 1993.
6. Айтберов Т.М., Хапизов Ш.М. Елису и горный магал в XII–XIX вв. (очерки истории и ономастики). Махачкала: 2011.
7. <http://qax.org.az/?p=4029>
8. <http://nkaa.ru/92-agchay-kahaor.html>
9. Sarı A. Türkülerin doğuşu. Antalya: Nokta E-Book Publishing, 2016.
10. Şimal Qərbi Azərbaycan. Layihə rəhbəri: Mahmudov Y.M. Bakı: Şərq-Qərb, 2011.
11. Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar: nailiyyətlər və perspektivlər // <https://muallim.edu.az/news.php?id=6390>
12. Abbasov N. Qədim Azəri yurdu – Qax. Bakı: Ağrıdağ, 2000.
13. Əzimov H., Əhmədov Ş. Qax abidələri. Bakı: Səda, 1998.
14. Xəlilov M. Kosmos elçiləri qədim Qobustanda // Azərbaycan arxeologiyası. № 3-4, Bakı: Khazar University, 2000, s. 63-65.
15. İsmayılov Q., Aslanov Q. Torpaqqalada arxeoloji axtarışlar //AzSSR EA-nın xəbərləri. Bakı: 1961, s. 29-43.
16. Nemət M. Azərbaycanda pirlər (sosial-ideoloji iqtisadi-siyasi mərkəzlər). Bakı: ADNPB, 1992.
17. Карахмедова А. Исследования монастыря Катук-Лякит Кахского района в 1982 г.: Археологические раскопки // Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане (1982). Баку: 1990, с. 36-39.
18. Летинова Э. Илисуйское султанство. Баку: Шарг – Гарб, 2010.
19. Албанви А. Переписчик Исмаил Куллари // <https://proza.ru/2017/02/03/157>

Бадирджахан Мамедова
**НОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПОСЕЛЕНИЯХ ИЛИСУ,
АГЧАЙ И САРЫБАШ**

АННОТАЦИЯ

В статье основываясь на археологические наблюдения, отчеты, а также др. исторические сообщения предоставлена информация о этимологии названий, новых археологических находках, исторических памятниках и личностях селений Илису, Агчай и Сарыбаш Кахского района.

Основываясь на историческо-этнографические сведения согласно автору статьи, название переулка Гарадолаглар села Илису основывается на одноименный тюркский род, последователи которого также ныне проживают на территории Нахичеванской Автономной Республики, Иревана и районов Карабаха (Ходжавенд, Агджабеди).

Нововыявленная находка – кусок скалы (или надгробный камень), выявленный на территории Кендтала в близости села Илису привлекает внимание своим своеобразием. Согласно изображениям на данном камне, а также археологическим исследованиям подобного типа находок, данную находку можно отнести к периоду Мезолита (т.е. 15 тысяч лет назад).

Согласно исследованиям название села Сарыбаш у тюркских народов, сходится с понятиями «воин» или «герой». В древнем тюркском эпосе «Китаби Деде Горгуд» отмечены название горы «Гарсу», а также древних поселений (Агчала, Сюрмели, Торпагала) данного села. Древние обычаи, кухонная культура, способы исцеления народными способами села Сарыбаш, сохраняют свою актуальность и по сей день.

Село Агчай прославлено историческими личностями, а также памятниками разных периодов, отражающих толерантность. Природные богатства данного села привлекают туристов.

Артефакты данных поселений предоставляют ценные сведения о жителях, хозяйстве, обычаях, верованиях и культуре на протяжении многих исторических периодов. Проведение археологических раскопок на территории этих сёл, способствовало бы выявлению новых результатов.

Badirjahan Mammadova
**NEW RESEARCH IN ILISU, AGHCHAY AND
SARIBASH SETTLEMENTS**

SUMMARY

Based on archeological observations, reports, as well as other historical accounts, this article gives information of etymology of names, new archeological findings, historical monuments and figures of Ilisu, Aghchay and Saribash settlements of Gakh region.

Referring to historical-ethnographic data, the author of the article notes that the name of Garadolaglar lane of Ilisu village is based on the eponymous Turkic clan whose adherents also reside in the territory of Nakhchivan Autonomous Republic, Irevan and Karabakh regions (Khojavend, Aghjabedi).

The newly discovered finding is a piece of rock (or gravestone) found within the territory of Kendtala near Ilisu village, attracts attention with its originality. According to the images on this stone, as well as to archeological investigations, this finding can be attributed to the Mesolithic period (i.e. 15 thousand years ago).

According to research, the name of Saribash village among the Turkic peoples coincides with the concepts of “warrior” or “hero”. The name of Garsu mount, as well as ancient settlements (Aghchala, Surmeli, Torpaggala) of this village are mentioned in the ancient Turkic epic “Kitabi Dede Gorgud”. Ancient customs, kitchen culture, folk healing methods of Saribash village remain relevant to this day.

The village of Agchay is famous for its historical figures, as well as monuments from different periods that reflect tolerance. The natural resources of this village attract tourists.

The artifacts of these settlements provide valuable information of the inhabitants, economy, customs, beliefs and culture for many historical periods. Archaeological excavations on the territory of these villages would contribute to the identification of new results.